

Kariuomenės transformacija XXI amžiuje: Lietuvos atvejis

Straipsnio tikslas – atskleisti, kaip besikeičianti tarptautinė aplinka, Lietuvos narystė NATO ir krašto apsaugos sistemos reforma veikia Lietuvos kariuomenės raidą ir kiek pastaroji atitinka bendras NATO šalių kariuomenių raidos tendencijas.

Pirmoje dalyje pristatomas Charleso C. Moscoso visuomenės ir kariuomenės transformacijos iš moderniosios į postmodernią modelis, kuris taikomas lyginamajai demokratiškesnių Vakarų valstybių ginkluotųjų pajėgų raidos analizei. Joje nagrinėjamos NATO šalių kariuomenių kaitos tendencijos po šaltojo karo ir komunizmo sistemos žlugimo. Antroje straipsnio dalyje Moscoso modelio kintamieji taikomi kaip teorinis pagrindas gvildenant Lietuvos kariuomenės kaitos tendencijas. Taip pat siekiama įvertinti, kiek Lietuvos kariuomenės kaita sutampa su atitinkamais procesais senosiose NATO valstybėse ir kokias problemas jai tenka spręsti tapus NATO nare.

Įvadas

Žlugus socialistinei sistemai ir pasibaigus šaltajam karui, pasirodė nemažai darbų apie besikeičiantį dabartinio pasaulio konfliktų ir karų pobūdį. Ypač padidėjo susidomėjimas demokratiškesnių valstybių kariuomenių transformacijos klausimais. Praėjus dešimtmečiui po „aksominių“ revoliucijų, Tarpuniversitetinio ginkluotųjų pajėgų ir visuomenės seminario (IUS) nariai tvirtino, kad karinių pajėgų ir visuomenės studijos išgyvena renesansą¹. Jis buvo inspiruotas tiek teorinių svarstymų apie radikalias tarptautinių santykių permainas ir karinių pajėgų vaidmenį pasaulyje po geležinės uždangos griūties, tiek technologinių, organizacinių, socialinių ir politinių kaitos procesų ginkluotųjų pajėgų viduje.

Dar Michailo Gorbačiovo valdymo metais vyko aštrios diskusijos, kuriose „ortodoksinė saugumo samprata, pabrėžianti teritorinį integralumą ir politinį valstybės suverenumą, kintančią galios pusiausvyrą tarp Rytų ir Vakarų, karines gynybos, atgrasymo ir ginkluotės kontrolės problemas“², buvo išstumta naujų požiūrių į tarptautinius santykius ir saugumo bei gynybos politiką. Nauji požiūriai buvo grindžiami gerokai platesne saugumo samprata³, pagal kurią neapsiribojama vien politine–karine

* Dr. Jūratė Novagrockienė – Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos Politikos mokslų katedros profesorė, Strateginių tyrimų centro direktorė. Adresas: Šilo g. 5A, Vilnius, tel. 8-5 21 03571, el. paštas rate@delfi.lt .

¹ Moscos C. C., Williams J. A., Segal D. R., eds., *The Postmodern Military*, N.Y., Oxford: Oxford University Press, 2000, p. ix.

² Averre D., Cottey A., „Introduction: Thinking About Security in Postcommunist Europe“ in Averre D., Cottey A., eds., *New Security Challenges in Postcommunist Europe. Securing Europe's East*, Manchester: Manchester University Press, 2002, p. 2.

dimensija, konflikto bei prievartos kategorijos keičiamos bendradarbiavimo su buvusiais priešininkais principu, o saugumas projektuojamas ir į individą.

Keičiantis saugumo ir naujų grėsmių aiškinimui, keitėsi ir jų įveikimo strategijos samprata. Tai atsispindėjo tiek formuojant saugumo bei gynybos politiką, tiek reformuojant vieną iš jos įgyvendinimo instrumentų – karines pajėgas. Pereinant nuo visuotinės ir besąlygiškos teritorinės gynybos prie kolektyvinės, kai kurios NATO valstybės Europoje jau XX a. 9 dešimtmetyje atsisakė karo prievolės⁴, o kitos planuoja jos atsisakyti arba mažina šauktinių dalį kariuomenėje⁵.

Tačiau privalomosios karo tarnybos išlaikymas arba visiškas jos atsisakymas – tik vienas dabartinių karinių pajėgų transformacijos aspektų. Dar XX a. 5 dešimtmetyje pradėti kariuomenių lyginamieji tyrimai palaipsniui atskleidė, kad karinės pajėgos – tai nuolat kintanti organizacija, jautriai reaguojanti į vidaus ir tarptautinės aplinkos pokyčius. Pastarojo dešimtmečio NATO valstybių, pirmiausia JAV, kariuomenių tyrimai atvedė prie teorinės prielaidos, kad 1989–1990 metai yra takoskyra, žyminti modernių karinių pajėgų transformaciją į postmoderniasias pajėgas⁶. Daugelio karo sociologų nuomone, dabartinės Vakarų šalių kariuomenės kaip organizacijos susiduria su naujai suvokiamų karinių pajėgų misijos, struktūrinės kaitos, žmogiškųjų išteklių, išlaidų paskirstymo, profesinės kaitos, santykio su visuomene ir kitomis problemomis, kurias būtina nuodugniai tirti⁷.

Tais metais prasidėjo ir pokomunistinių šalių kariuomenių transformacija, kuri buvo kur kas sudėtingesnė dėl politinio režimo demokratizacijos ir perėjimo nuo planinės prie rinkos ekonomikos procesų, sovietinio palikimo. Dauguma Vidurio Europos šalių paveldėjo didžiules prastai ginkluotas armijas, kurių išlaikymas ir pertvarkymas reikalavo politinės valios ir didžiulių finansinių išteklių.

Lietuvos, Latvijos, Estijos, Slovėnijos ir Makedonijos kariuomenės, skirtingai nuo kitų Vidurio Rytų Europos šalių, buvo kuriamos nuo pamatų. Lietuvos kariuomenės atkūrimo poreikį lėmė priklausomybės Sovietų Sąjungai laikotarpio palikimas ir politinė situacija, susidariusi atkūrus valstybės nepriklausomybę. Sovietinė kariuomenė buvo okupacinė ir, 1993 m. jai išvedus paskutinius dalinius, atsikuriančios Lietuvos karinės pajėgos turėjo spręsti krašto apsaugos sistemos kūrimo, žmogiškųjų išteklių poreikio naujai formuojamai Lietuvos kariuomenei, perimtų iš sovietinės kariuomenės pastatų ir ginkluotės apsaugos, finansavimo problemas.

³ Žr.: Snyder C. A., ed., *Contemporary Security and Strategy*, London: Macmillan Press, 1999; Buzan B., *Žmonės, valstybės ir baimė. Tarptautinio saugumo studijos po Šaltojo karo*, Vilnius: Eugrimas, 1997.

⁴ Belgija – 1992 m., Nyderlandai – 1993 m., Prancūzija – 1996 m., žr.: Haltiner K. W., “Mass armies in Western Europe” in Vlachova M., ed., *The European Military In Transition*, Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 1998. Jungtinėje Karalystėje privalomoji karo tarnyba buvo įvesta tik 1916–1919 m. ir 1939–1960 m., žr.: Parrot A., “Profesionaliosios ginkluotosios pajėgos: Britanijos kariuomenės patirtis”, žr.: Novagrockienė J., sud., *Profesionalioji kariuomenė: Vakarų šalių patirtis ir perspektyvos Lietuvoje*, Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2005.

⁵ *Ten pat.*

⁶ Williams J. A., “The Postmodern Military Reconsidered” in Moscos C. C., Williams J.A., Segal D. R., eds., *The Postmodern Military*, N.Y., Oxford: Oxford University Press, 2000, p. 273.

⁷ Moscos C. C., “Armed Forces After the Cold War” in Moscos C. C., Williams J.A., Segal D. R., eds., *The Postmodern Military*, N.Y., Oxford: Oxford University Press, 2000.

Lietuvos kariuomenės atkūrimas ir prisitaikymas prie šalies saugumo ir gynybos politikos buvo itin dinamiškas. Per vos daugiau kaip dešimtmetį krašto apsaugos sistema (KAS) atsikratė sovietinio palikimo, pertvarkė organizacinę struktūrą, sukūrė ir įtvirtino demokratinės civilinės ginkluotųjų pajėgų kontrolės mechanizmą, atnaujino karininkų korpusą⁸. Tačiau kokybiniai Lietuvos kariuomenės pokyčiai prasidėjo, kai Lietuva, gavusi kvietimą tapti NATO nare, 2003 m. pradėjo vykdyti krašto apsaugos sistemos reformą. Nors šalies ginkluotųjų pajėgų raida buvo sparti, šie procesai vos pradėti tirti⁹.

Straipsnio tikslas yra dvejopas. Pirmiausia jame siekiama apžvelgti teorines diskusijas apie moderniosios kariuomenės pokyčius karo sociologijos aspektu ir įrodyti, kad kariuomenės transformacijos į postmoderniąją modelį gali būti taikomas kaip teorinis pagrindas tiriant pokomunistinių šalių kariuomenes. Antra, išnagrinėti, kiek Lietuvos ginkluotųjų pajėgų pokyčiai, veikiami išorinių ir vidinių veiksnių, atitinka hipotetines NATO kariuomenių transformacijos tendencijas, kartu įvardyti problemas bei iššūkius, su kuriais susiduria Lietuvos kariuomenė šaliai tapus NATO ir Europos Sąjungos nare.

1. Karinės pajėgos postmoderniojoje eroje: teorinės prielaidos

Jau daugiau kaip dešimt metų karo sociologai tiria kariuomenės pokyčius, įvykusius po šaltojo karo demokratinėse šalyse. Kaip ir dauguma mokslininkų tuo metu, jie neišvengė socialistinės sistemos griūties sukeltos euforijos.

1990 m. XII pasauliniame sociologų kongrese Madride Moscosas, tarsi patvirtindamas Franciso Fukuyamos istorijos pabaigos tezę¹⁰, suformulavo hipotezę, kad moderniosios valstybės evoliucionuoja: *pasirengusios karui (War Readiness)* visuomenės tampa *atgrasančiomis (War Deterrence)*, o pastaruoju metu – *nekariaujančiomis visuomenėmis (Warless Societies)*, atitinkamai keisdamos ir karo sociologiją¹¹. Jis argumentavo tuo, kad karas kaip konflikto sprendimo būdas tarp Europos ir didžiųjų pasaulio valstybių vis mažiau tikėtinas, todėl keičiasi visuomenės ir kariuomenės santykis, kartu ir kariuomenės pobūdis. Kongrese buvo keliami idėja, kad dabar reikėtų kalbėti ne apie karo, o apie taikos sociologiją.

Moscosas siekė sukurti sisteminių ir lyginamajai karo sociologijai tinkamą modelį: „Mūsų tikslas – apimti visumą, išskirti reikšmingus faktus ir pateikti modelį

⁸ Norgėla J., „Lietuvos stojimas į NATO ir profesionalioji kariuomenė“, žr.: Novagrockienė J., sud. *Profesionalioji kariuomenė: Vakarų šalių patirtis ir perspektyvos Lietuvoje*, Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2005.

⁹ Urbelis V., Urbonas T., „The Challenges of Civil–Military Relations and Democratic Control of Armed Forces: the Case of Lithuania“ in Cottey A., Edmunds T., Forster A., eds., *Democratic Control of the Military in Postcommunist Europe*, Houndmills: Palgrave Publishers Ltd, 2002, p. 108–125; Gričius A., Paulauskas K., „Demokratinė civilinė ginkluotųjų pajėgų kontrolė Lietuvoje“, žr.: *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2002*, Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2003; Novagrockienė J., sud., *Profesionalioji kariuomenė: Vakarų šalių patirtis ir perspektyvos Lietuvoje*, Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2005.

¹⁰ Fukuyama F., „The End of History?“, *National Interest*, 1989. Summer.

¹¹ Moscos C. C., „Armed Forces in a Warless Society“, *Forum 13*, Munich, 1992, p. 4.

besiformuojančioms karinėms pajėgoms įvertinti¹². Jis pasiūlė tris visuomenės ir kariuomenės raidos ypatumus apibūdinančias kategorijas – „*pasirengusios karui visuomenės*“, „*atgrasančios visuomenės*“ ir „*nekariaujančios visuomenės*“, – kurios kaip analitiniai idealūs tipai būtų taikomos atliekant demokratinių Vakarų valstybių kariuomenių tyrimus.

Pagal pasiūlytą tipologiją *pasirengusių karui visuomenių tipai* priskirtinos NATO ir Varšuvos pakto šalys XX a. 5–6 dešimtmetyje, kurios turėjo dideles gerai kariniu požiūriu pasirengusias kariuomenes, paprastai – šauktinių.

Atgrasančių visuomenių tipą atitiko JAV, Kanada ir Didžioji Britanija 6–7 dešimtmetyje, o analogiškų bruožų, anot autoriaus, turėjo beveik visos NATO šalys ir Sovietų Sąjunga. Šio tipo šalys perėjo nuo masinių prie gerai parengtų ir aprūpintų technika profesionalių kariuomenių.

Nekariaujančias visuomenes tuo metu atitiko Vakarų ir Šiaurės Atlanto šalys, tokios kaip Švedija, Šveicarija, Kanada „ir netgi JAV“¹³, kurių karinės pajėgos – masinė kariuomenė – buvo pertvarkomos į nedideles kadrines pajėgas, remiamas rezervo¹⁴.

1 lentelė. Ginkluotosios pajėgos ir visuomenė

Ginkluotųjų pajėgų kintamieji	Karui pasirengusi visuomenė	Atgrasanti visuomenė	Nekariaujanti visuomenė
1. Formali organizacija	Masinė kariuomenė	Profesionali kariuomenė	Kadrinės ir rezervo pajėgos
2. Pagrindiniai personalo biudžeto straipsniai	Bendros personalo išlaidos	Personalo išlaidos /žm.	Rezervo infrastruktūra
3. Pagrindiniai ginkluotės biudžeto straipsniai	Įprasta ginkluotė	Moderni ginkluotė	Įprasta ir moderni ginkluotė
4. Susitapatinimas su organizacija	Institucinis	Profesinis	Pilietinis
5. Nesutarimai organizacijoje	Dėl tarnybos vaidmenų	Kova dėl biudžeto	Misijos pasikeitimas
6. Sąmoningas atsisakymas atlikti privalomąją karo tarnybą	Ribotas arba draudžiamas	Leistinas pagal nustatytą tvarką	Pripažįstamas
7. Rekrutavimas	Jauni vyrai (tik kariai)	Stratifikuoti per darbo rinką (tik kariai)	Jaunimas (kariai ir civiliai)
8. Vyraujantis kario profesijos tipas	Dalinio vadas	Vadybininkas arba technikas	Karys mokslininkas
9. Visuomenės nuomonė	Palaukanti	Apatiška	Skeptiška
10. Karių požiūris į nusiginklavimą	Priešiškas	Skeptiškas	Apatiškas

Šaltinis: Moscos C. C., „Armed Forces in a Warless Society“, *Forum 13*, Munich, 1992, p. 5.

¹² *Ten pat.*

¹³ Šaltojo karo metais JAV turėjo didžiausią profesionalią (2,6 mln.) ir geriausiai ginkluotą kariuomenę NATO.

¹⁴ Moscos (išnaša 11), 6.

Moscosas pateikė 10 kintamųjų, kurių visuma apibūdina tris skirtingus kariuomenės tipus atitinkamais raidos laikotarpiais (1 lentelė). Jo tvirtinimu, geriausiai kariuomenės perėjimą iš vieno tipo į kitą atspindi tiriamos šalies gynybos išlaidų kaita. Jos ne sumažėjo, o netgi padidėjo, taip pat pasikeitė ir jų struktūra. Karui pasirengusios ir atgrasančios visuomenės krašto apsaugos biudžete daugiausiai išlaidų buvo skiriama personalui, o nekariaujančios visuomenės daugiausiai lėšų numato mokymams ir rezervo infrastruktūrai palaikyti¹⁵.

Taip pat keičiasi karinių pajėgų organizacinė struktūra, karių ir civilių santykis. Kariaujančių visuomenių kariuomenė buvo griežtai institucionalizuota, hierarchiška ir ryškiai besiskirianti nuo civilinių struktūrų organizacija. Atgrasančios visuomenės kariuomenėse pastebima karinio ir civilinio personalo konvergencija, pagrindiniai „mūšiai dėl biudžeto“ vyksta gynybos ministerijose, o ne tarp sausumos, karinių oro ir jūrų pajėgų. Nekariaujančioje visuomenėje pradedamos trinti ribos tarp karių ir civilių, kariams tenka daugiau civilinių pareigų ir veiklos¹⁶.

Tačiau 1992 m. seminare „Sociologinis ateities kariuomenės projektavimas“, matyt, praėjus euforijai dėl 1990-1991 m. Persijos įlankos karo, Moscosas jau vartoja kitokius savo kuriamų trijų tipų pavadinimus: „ankstyvojo šaltojo karo“, „vėlyvojo šaltojo karo“ ir „po šaltojo karo“ visuomenės ir ginkluotosios pajėgos¹⁷.

Pagaliau 1994 m., toliau tobulindamas savo koncepciją, Moscosas į modelį įtraukia papildomus kintamuosius, tokius kaip „grėsmių suvokimas“, „santykis su žiniasklaida“, „moters vaidmuo“, „homoseksualai kariuomenėje“, matmenis, būdingus postmoderniajai visuomenei, ir sukuria naujesnę modelio versiją (2 lentelė). Taip atsirado naujos kategorijos – „modernioji“, „vėlyvoji modernioji“ ir „postmodernioji“ visuomenė¹⁸.

Modernioji kariuomenė visiškai susiformavo XIX a. kaip besikuriančios tautinės valstybės elementas. Ji buvo sudaryta iš žemesniųjų rangų eilinių ir profesinės karo tarnybos karininkų. Būdamą vyriška savo sandara bei dvasia, ji savo struktūra bei kultūra labai skyrėsi nuo pilietinės visuomenės. Jos ištakos sietinos su Prancūzijos revoliucijos pagimdyta *levee en masse*, kai susiformavo kareivio piliečio sąvoka¹⁹.

Vėlyvosios moderniosios kariuomenės tipas vyravo nuo XX a. vidurio iki 9 dešimtmečio pradžios ir sutapo su šaltojo karo laikotarpiu. Jam būdinga masinė kariuomenė, kurios didėjančio karininkų sluoksnio profesionalumas buvo ugdomas karo akademijose ir koledžuose.

¹⁵ *Ten pat.*, p. 6–7.

¹⁶ *Ten pat.*

¹⁷ *Ten pat.*

¹⁸ Nuciari M., „Models and Explanations for Military Organizations: An Updated Reconsideration“ in: Caforio G, ed., *Handbook of the Sociology of the Military*. N.Y.: Kluwer Academic/Plenum Publishers, 2003.

¹⁹ Moscos (išnaša 7), p. 1.

2 lentelė. Ginkluotosios pajėgos ir postmodernioji visuomenė: JAV

Ginkluotųjų pajėgų kintamieji	Modernioji visuomenė, 1990–1945 m.	Vėlyvoji modernioji visuomenė, 1945–1990 m.	Postmodernioji visuomenė, 1990 –
1. Suvokiamos grėsmės	Invazija	Branduolinis karas	Subnacionalinės: etninės, terorizmas
2. Ginkluotųjų pajėgų struktūra	Masinė kariuomenė, šauktiniai	Didelė profesionali kariuomenė	Maža profesionali kariuomenė
3. Misija	Tėvynės gynyba	Parama NATO	Naujos misijos: taikos, humanitarinės
4. Vyraujanti kario profesija	Dalinio vadas	Vadybininkas arba technikas	Karys valstybininkas, karys-mokslininkas
5. Visuomenės nuomonė	Palaikanti	Prieštaringa	Indiferentiška
6. Santykis su žiniasklaida	Žiniasklaida inkorporuota	Žiniasklaida manipuluojama	Žiniasklaida nepriklausoma
7. Civiliai darbuotojai	Mažuma	Maždaug pusė	Dauguma
8. Moters vaidmuo	Atskiri daliniai arba nėra	Dalinė integracija	Pripažintas
9. Sutuoktinis(-ė) ir bendruomenė	Integrali dalis	Iš dalies integruoti	Atskirti
10. Homoseksualai kariuomenėje	Baudžiami	Atleidžiami nuo tarnybos	Priimami
11. Sąmoningas atsisakymas tarnauti	Ribotas arba draudžiamas	Leistinas pagal nustatytą tvarką	Pripažįstamas

Šaltinis: Moscos C. C., “Toward a Postmodern Military: The United States as a Paradigm” in Moscos C. C., Williams J. A., Segal D. R., eds., *The Postmodern Military*, N.Y., Oxford: Oxford University Press, 2000, p. 15.

Postmodernusis tipas būdingas dabartiniam laikotarpiui. Komunizmo žlugimas Sovietų Sąjungoje ir Rytų Europoje tapo pagrindiniu postūmiu, paskatinusiu ginkluotųjų pajėgų pokyčius. Nebelikus invazijos grėsmės, Vakarų valstybėms daugiau neberekėjo kariuomenių, kurių socialinės vertybės iš esmės skyrėsi nuo didžiosios visuomenės dalies vertybių. „Nors kariuomenės ir toliau pabrėžia nacionalinį patriotizmą, finansų, prekybos, komunikacijų globalizacija ir kita gyvybinė žmonių veikla pakerta tradicinį nacionalinio suvereniteto pamatą“²⁰.

Moscoco bandymuose konceptualizuoti kariuomenės raidos XXI amžiuje tyrimus idealaus postmoderniosios kariuomenės modelio prototipas labiau grindžiamas JAV istoriniu patyrimu. Tačiau, kaip teigia pats autorius, postmodernioji kariuomenė yra idealus tipas. Jis leidžia pagal daugelį kintamųjų nustatyti pagrindines tendencijas, skiriančias moderniąsias, vėlyvasias moderniąsias ir postmoderniąsias ginkluotąsias pajėgas²¹. Vis dėlto, jo nuomone, modelio universalumas apsiriboja išsivysčiusių demokratinių Vakarų valstybių kariuomenių tyrimais.

²⁰ *Ten pat*, 2.

²¹ Moscos C. C., “Toward a Postmodern Military: The United States as a Paradigm” in Moscos C. C., Williams J. A., Segal D. R., eds., *The Postmodern Military*, N.Y., Oxford: Oxford University Press, 2000, p. 14.

Naujosios modelio versijos (2 lentelė) 11 kintamųjų yra logiškai vienas su kitu susiję. Pirmasis kintamasis – „grėsmės ir jų suvokimas“ – Moscoso nuomone, keičiasi istoriškai. Prieš šaltąjį karą bijota valstybės užpuolimo, todėl buvo reikalinga masinė kariuomenė. Šaltojo karo metais iškilus branduolinio ginklo pavojui ir tobulėjant karinei technikai, padidėjo gerai techniškai parengtų karių profesionalų poreikis. Pastaruoju metu iškilo naujos grėsmės – lokaliniai karai ir terorizmas. Atitinkamai keitėsi ir gynybos politika – teritorinę gynybą pakeitė kolektyvinė, iš esmės pakeitusi ir kariuomenės misijos sampratą.

Naujosios misijos žymi fundamentali kariuomenės paskirties pokytį – iš valstybės gynėjos ji virto taikos palaikymo ir humanitarinių misijų dalyve. Tai sukėlė diskusijas JAV kariuomenėje, ar „kitokiose nei karas operacijose“ mažiau ugdomi kario gebėjimai²².

Atitinkamai keitėsi personalo sudėtis: 1973 m. JAV atsisakė šauktinių, sumažino personalo skaičių ir biudžetą. Po Vietnamo karo ir ypač šaltojo karo pabaigoje rezervų pajėgos tapo integralia ginkluotųjų pajėgų dalimi²³.

Kito ir kario profesija. Dar prieš šaltąjį karą pagrindiniai reikalavimai buvo karo menas ir lyderystė, bet rafinuotos technologijos išstūmė prievartą kaip pagrindinį pergales kare komponentą. Moderniuoju laikotarpiu būrio vadą pakeitė vadovas specialistas. Postmoderniojoje visuomenėje atsiranda naujos profesijos – karys mokslininkas ir karys diplomatas.

Johnas Allenas Williamsas, apibendrinamas Moscoso modelį, teigė, kad tai – „į Vakarus, o tiksliau – į Ameriką, orientuotas socialinių mokslų modelis, kuris stokotų tam tikrų sąveikų elementų, jei būtų taikomas kitose šalyse“, o jo taikymas kitokioje „socialinėje sistemoje būtų intelektualinio imperializmo forma“²⁴.

Vis dėlto remiantis šiuo hipotetiniu modeliu tarp leidinyje *The Postmodern Military* nagrinėjamų šalių aptariama Pietų Afrikos Respublikos kariuomenės raida, kas kelia abejonių dėl gana griežtos Williamsso nuostatos.

Iš tikrųjų susiduriama su metodologiniu klausimu – ar tie patys teoriniai modeliai taikytini analizuojant analogiškus procesus naujose NATO valstybėse? Aki vaizdu, kad ir NATO kariuomenių transformacijos procesai, ir problemos daugiau ar mažiau būdingos ir pokomunistinėms NATO narėms (taip pat ir Lietuvai).

Kita vertus, neabejotina, kad pokomunistinių šalių ginkluotosios pajėgos gerokai atsilieka nuo NATO valstybių senbuvų, jų reformų metu kylančios specifinės problemos susipina su universaliomis, vienaip ar kitaip būdingomis visoms NATO valstybių ginkluotosioms pajėgoms problemomis. Todėl tiek pirmojo, tiek antrojo modelio kintamieji šiame straipsnyje taikomi kaip Lietuvos kariuomenės pokyčių analizės kriterijai.

Būtina pažymėti, kad antroje straipsnio dalyje siekiama ne nagrinėti reformos eigos techninę pusę, bet atskleisti, kiek jos įgyvendinimo procesai atitinka bendras NATO kariuomenių raidos tendencijas ir kokius iššūkius kelia narystė Aljanse.

Pirmiausia kariuomenės reforma ir jos kontekstas nagrinėjami pasitelkus *postmoderniosios* kariuomenės kintamuosius (2 lentelė), išskyrus kintamąjį „sutuoktinio

²² *Ten pat*, p. 17.

²³ *Ten pat*, p. 18.

²⁴ Williams (išnaša 6), p. 272.

integracija“. Taikomi tie pirmojo modelio kintamieji, kurių buvo atsisakyta vėlesniais variante: „pagrindiniai personalo biudžeto straipsniai“, „pagrindiniai ginkluotės biudžeto straipsniai“ (1 lentelė).

2. Lietuvos ginkluotųjų pajėgų reforma – link postmoderniosios kariuomenės?

2002 m. lapkričio mėn. Prahoje vykusiame NATO šalių vadovų susitikime Lietuva kartu su kitų Vidurio ir Rytų Europos šalių grupe buvo pakviesta prisijungti prie Aljanso. Užtikrinimas dėl narystės Aljanse lėmė, kad dar prieš formalizuojant naująjį valstybės statusą²⁵, buvo pradėtos kurti politinės, teisinės, finansinės ir techninės KAS reformos prielaidos.

Planuojant reformą pirmiausia buvo keičiama Lietuvos saugumo politika ir karinė strategija. Jei prieš Prahos susitikimą vienas iš Lietuvos strateginių tikslų buvo visuotinė ir besąlygiška gynyba, tai 2004 m. pradžioje buvo pabrėžiama, o lapkričio 15 d. priimtoje „Lietuvos Respublikos karinėje strategijoje“ (toliau – Strategija) įtvirtintas kolektyvinės gynybos principas.

Strategijoje konstatuojama, kad tiesioginės karinės grėsmės Lietuvai nėra, bet „artimiausioje Lietuvos saugumo aplinkoje tebėra valstybių, kuriose nėra iki galo įtvirtinta demokratinė konstitucinė santvarka ir kurios išlaiko santykinai didelius karinius pajėgumus, todėl ateityje karinio pobūdžio grėsmių kilimo tikimybė išlieka“²⁶. Todėl dokumente išliko įtikinamos gynybos ir atgrasymo principas. Vertinant grėsmes, Strategijoje taip pat pabrėžiama, kad didėja įvairių šalių ir regionų tarpusavio priklausomybė, todėl didelę reikšmę įgauna nekarinės grėsmės: organizuotas nusikalstamumas, nelegali prekyba ginklais, narkotikais ir žmonėmis, nekontroliuojama migracija, pavojingų ligų plitimas, netradicinių grėsmių ir tarptautinio terorizmo pavojus.

2.1. Grėsmių suvokimas kaip pokyčių postūmis

Moscose kariuomenės transformacijos postmoderniojoje eroje modelio pirmasis kintamasis „grėsmių suvokimas“ atitinka grėsmių sąveikos su saugumo ir gynybos politika parametrus, ir tai leidžia tvirtinti, kad Lietuvos kariuomenės raidos tendencijos, vertinant jos perspektyvas, mažai skiriasi nuo senųjų demokratinių šalių kariuomenių tendencijų. Tačiau data, žyminti laikotarpį, kai buvo pradėta įgyvendinti naujoji saugumo ir gynybos politika, akivaizdžiai skiriasi nuo Vakarų šalyse fiksuojamos ribos – 1989–1990 metų.

Pirmiausia Lietuvos kariuomenės atkūrimas buvo iš esmės baigtas tik 1995 metais. Kita vertus, šalies politikoje iki 1999 m. vyravo tradicinė saugumo samprata, kurioje šalies politinio ir karinio saugumo užtikrinimas buvo svarbiausias užsienio politikos uždavinys²⁷. Juo ir buvo remiamasi formuojant Lietuvos kariuomenę.

²⁵ Lietuvos NATO narystės ratifikavimo dokumentai įteikti 2004 m. kovo 29 d.

²⁶ „Lietuvos Respublikos karinė strategija“, <http://www.kam.lt/index.php?ItemId=29340>. 07 12 2004.

²⁷ Nekrašas E., „NATO ir Europos Sąjungos santykių transformacija ir Lietuvos užsienio politika“, žr.: *Šiaurės Atlanto erdvė ir Lietuva*, Vilnius: Eugrimas, 2001, p. 17.

Laipsniškas perėjimas prie naujos strategijos numatytas 2000 m. „Baltojoje knygoje“, 2002 m. „Nacionalinio saugumo strategijoje“, „Lietuvos Respublikos Vyriausybės programoje 2001–2004 metams“ ir kituose dokumentuose, kuriuose pateiktas platus grėsmių spektras – įvardytos grėsmės nuo tarptautinio terorizmo iki nekontroliuojamos migracijos, apimant socialines ir ekonomines grėsmes²⁸, nors šios formuluotės dar nebuvo paverstos gynybos politikos praktika.

Dabartinę Lietuvos saugumo ir gynybos politiką, besiremiančią platesne saugumo grėsmių samprata, iš esmės, kaip ir daugelyje Europos valstybių, lėmė išoriniai veiksniai. Tik tapusi NATO nare, Lietuva pasiryžo keisti principines gynybos politikos nuostatas.

Žvelgiant retrospektyviai, per ilgai buvo remiamasi visuotinės ir besąlygiškos gynybos principu, o kariuomenė organizuojama orientuojantis į teritorinę gynybą dėl politinės valios stokos ir, tikėtina, dėl karinės ginkluotųjų pajėgų vadovybės intereso išlaikyti esamą kariuomenės struktūrą, nes daugiau šauktinių reišė ir daugiau darbo vietų profesinės karo tarnybos kariams bei mažiau socialinių problemų. Todėl ne tiek grėsmių suvokimas, kiek jų pavertimas saugumo ir gynybos politikos matmeniu turėjo įtakos ir kariuomenės struktūros kaitai.

2.2. Ginkluotųjų pajėgų struktūros kaita

Po pakvietimo į NATO prasidėjo konsultacijos dėl Lietuvos, kaip Aljanso narės, išpareigojimų. Rekomendacijose ir pastabose Lietuvai buvo siūloma kurti mažesnius, tačiau didesnių pajėgumų ir lengvai perdislokuojamus karinius vienetus, modernizuoti ginkluotę, kad Lietuva galėtų aktyviau dalyvauti ir kolektyvinės gynybos sistemoje, ir taikos palaikymo operacijose.

KAS reforma, pradėta dar 2001 m., įgavo naują pagreitį 2003 m. Buvo parengtos ir patvirtintos „Krašto apsaugos sistemos plėtros gairės 2004–2009 metais“²⁹ (toliau – „Gairės“). Pirmą kartą jos buvo numatytos ne įprastam trejų metų periodui, bet planuojamam šešerių metų ciklui, kaip ir NATO šalyse. Dokumente buvo numatytos konkrečios Lietuvos ginkluotųjų pajėgų struktūros pertvarkymo užduotys: iki 2008 m. beveik 2 kartus sumažinti ginkluotąsias pajėgas, suformuoti vieną greitojo reagavimo brigadą, aprūpinti ją reikiama ginkluote, iki 2005 m. pradžios parengti vieną batalioną, visiškai atitinkantį Aljanso dalyvavimo tarptautinėse operacijose reikalavimus³⁰.

2003 m. Lietuvos mišrioje kariuomenė vyravo profesinės karo tarnybos kariai: Sausumos pajėgose tarnavo 7 950 karių, iš jų 3 027 šauktiniai, Karinėse jūrų pajėgose – 650 karių, iš jų 130 šauktinių, Karinėse oro pajėgose – 1 150 karių, iš jų 150 šauktinių. 63 proc. Lietuvos ginkluotųjų pajėgų personalo sudarė profesinės tarnybos kariai ir 37 proc. šauktiniai³¹. Buvo numatyta šauktinių dalį kariuomenėje mažinti, nustatytas jų ribinis skaičius: 2003 m. – 4 500, 2004 m. – 3 681, 2005 m. – iki

²⁸ *Nacionalinio saugumo strategija*. Patvirtinta Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. gegužės 28 d. Oficialus Lietuvos Respublikos leidinys, Vilnius: Krašto apsaugos ministerija, 2002, p. 7–9.

²⁹ „Krašto apsaugos sistemos plėtros gairės 2004–2009 metais“, <http://www.kam.lt/index.php?ItemId=30319>, 15 05 2004.

³⁰ *Ten pat*.

³¹ Lithuania, <http://www.nato.int/invitees2004/lithuania/defence.htm>, 25 08 2004.

3 500 karių³². Kitaip tariant, iki 2008 m. numatyta perpus sumažinti tiek profesinės tarnybos, tiek šauktinių skaičių, t.y. jie turėtų sudaryti mažiau nei 18 proc. viso kariuomenės personalo.

„Gairėse“, remiantis tiek NATO ekspertų, tiek Lietuvos specialistų skaičiavimais, numatytas kokybinis karinių struktūrų pertvarkymas, įvardyti nauji ginkluotųjų pajėgų uždaviniai, pabrėžiama karių gebėjimų didinimo užduotis, reikalaujanti taip pat ir karinio mokymo sistemos pertvarkos, priderinant mokymo programas prie naujų kariuomenės planų ir kolektyvinės gynybos užduočių, specializacijos tose srityse, kuriose pagal turimus išteklius būtų kuriami pajėgumai, reikalingi kolektyvinei gynybai³³, taip pat mažinami ir reformuojami teritorinės gynybos vienetai, pritaikant juos civilinių strateginių objektų apsaugai ir civilinės valdžios reikmėms.

Plėtojant Lietuvos karinius pajėgumus, prioritetas teikiamas Sausumos pajėgoms, kurios nuo pat pradžių, tik atkūrus kariuomenę, buvo stipriausia ginkluotųjų pajėgų grandis. Taip pat numatoma išlaikyti nedideles Karinės oro ir jūrų pajėgas, atsižvelgiant į tai, kad šių kariuomenės rūšių pajėgumai yra svarbūs teritorijos vientisumui užtikrinti ir Aljanso misijoms vykdyti.

Sausumos pajėgų pagrindinis vienetas – Nuolatinės parengties brigada „Geležinis Vilkas“ – iki 2008 m. turi būti parengta įvairios paskirties operacijoms už Lietuvos ribų vykdyti, iki 2004 m. pabaigos Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo mechanizuotąjį batalioną numatyta sukomplektuoti tik profesinės karo tarnybos kariais ir parengti operacijoms už Lietuvos ribų kartu su NATO pajėgomis vykdyti³⁴.

Mažinami krašto apsaugos savanorių pajėgų (KASP) daliniai. KASP savanorių aktyvųjų rezervą planuojama sumažinti iki 4 200 karių, o profesinės karo tarnybos karių skaičių – iki 800. Iki 2008 m. KASP turi būti parengtas priimti sąjungininkių paramą, vykdyti strateginių šalies objektų apsaugą, teikti paramą civilinei valdžiai nelaimių metu, bendradarbiauti su policija kylant teroro aktų pavojui ir kt.³⁵

Nors NATO nenurodo, kokią kariuomenę turėtų išlaikyti jos narės, tačiau, keičiant gebėjimų didinimo ir sąveikumo su NATO pajėgomis reikalavimus, natūralu, kad didėja gerai parengtų karių, gebančių įvaldyti sudėtingą modernią techniką, poreikis.

Kaip pažymi J. Petrauskaitė, nagrinėdama revoliucijos karinėje srityje poveikį Lietuvos ginkluotųjų pajėgų raidai, „analitikai pastebi, kad XXI amžiuje nuolatinę grėsmę kels ŽIK (žemo intensyvumo konfliktai) arba konfliktai, artimi karui. Kariuomenė, skirta kovoti su šiomis grėsmėmis, skirsis nuo AIK (aukšto intensyvumo konfliktai) kariuomenės“³⁶. Kadangi pagrindiniai reikalavimai Lietuvos kariuomenei yra būti pasirengus kolektyvinei gynybai ir dalyvauti įvairiose operacijose, ji turi disponuoti moderniausia ginkluote ir technika, o mokant karius – parengti juos taip, kad jie gebėtų naudotis šia ginkluote³⁷. „Technologinis“ veiksnys taip pat objektyviai stiprina kariuomenės profesionalizacijos tendenciją, dėl ko ateityje gali būti visiškai ar laikinai atsisakyta karo prievolės.

³² Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 metų veiklos ataskaitos pateikimo Lietuvos Respublikos Seimui“, 2005 m. kovo 30 d., Nr. 337, http://www.lrv.lt/13_vyr_dok/n0337.pdf, 21 05 2005.

³³ *Ten pat.*

³⁴ „Krašto apsaugos sistemos gairės 2004–2009 metais“, (išnaša 29).

³⁵ *Ten pat.*

³⁶ Petrauskaitė J., „Revoliucija karinėje srityje: įtaka Lietuvos kariuomenės profesionalizacijai?“, žr.: Novagrockienė, (išnaša 2), p. 82.

³⁷ *Ten pat.*, p. 89.

Kaip matome, nors Lietuvos ginkluotųjų pajėgų struktūros pokyčiai tik prasidėjo, jie jau sutampa su analogiškais NATO valstybių kariuomenėse vykstančiais procesais. Tačiau kartu dėl kariuomenės mažinimo ir profesionalizacijos didėja socialinės problemos.

Mažėjant šauktinių poreikiui, ateityje planuojama šaukti jaunuolius atlikti privalomąją karo tarnybą savanoriškumo pagrindais. Šauktinių institutas yra gana svarbus Lietuvoje, nes padeda spręsti ir kai kurias socialines problemas: pilietinio ugdymo, nedarbo, profesinio orientavimo. Kaip rodo nuo 2002 m. Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos Strateginių tyrimų centro atliekami kariuomenės tyrimai, tarp šauktinių vyrauja mažų miestelių ir kaimų gyventojai, pusės karių šeimos pajamos vienam žmogui sudaro 400 Lt, kas penktas karys, prieš eidamas tarnauti į kariuomenę, buvo bedarbis, vos daugiau kaip 50 proc. turėjo vidurinį išsilavinimą³⁸.

Be to, kariuomenės reforma lemia ir kitokio pobūdžio socialines problemas. Dėl būtinybės mažinti personalą, išleisti į atsargą daugiau karių nei anksčiau paastrėjo buvusių karių reintegravimo į civilines struktūras (profesijas) klausimas.

Kita vertus, KAS nuolat susiduria su finansavimo problema. Nors 2001 m. gegužės 23 d. buvo pasirašytas parlamentinių partijų susitarimas dėl gynybos politikos 2001–2004 metais, kuriame patvirtinamas partijų įsipareigojimas plėtoti šalies nacionalinio saugumo ir gynybos sistemą kaip bendrosios Europos saugumo ir transatlantinės sistemos dalį ir KAS skirti 2 proc. BVP, tačiau iš tikrųjų gynybos poreikiams išleidžiama apie 1,41 proc. BVP³⁹, kitais duomenimis – 1,28 proc.

Bandydama išlaikyti balansą tarp reikalingų pajėgumų, tarptautinių įsipareigojimų ir turimų materialinių, žmogiškųjų bei finansinių išteklių, Lietuva, nors ir pritaridama Europos Sąjungos gynybos politikos iniciatyvoms, iš tikrųjų skiria mažesnę karinių pajėgų krepšelių ES nei NATO ir faktiškai gali naudoti tik tas pačias pajėgas abiejų organizacijų poreikiams užtikrinti.

2003 m. duomenimis, Lietuva ES turėjo skirti: „po vieną mechanizuotąją ir motorizuotąją kuopą bei būrio dydžio pėstininkų vienetą, karo medikų skyrių, inžinierių būrį, specialiųjų pajėgų būrį, 1 An-26 orlaivį, 2 Mi-8 sraigtasparnius, 2 išminavimo laivus, du poligonus“⁴⁰. Ateityje ES poreikiai gali didėti, bet Lietuvos ištekliai yra riboti, todėl kol kas numatoma tas pačias pajėgas naudoti abiejų organizacijų poreikiams tenkinti.

Nėra vienos politinės nuomonės ir dėl karo prievolės panaikinimo. Socialdemokratų partija linkusi išlaikyti mišrią kariuomenės sudėtį, Liberalų ir centro sąjunga labiau remia profesionaliąją kariuomenę, Lietuvos konservatoriai (Tėvynės sąjunga) taip pat palankiai ją vertina, bet pasisako už ilgalaikį palaiptinį perėjimą prie jos⁴¹. Naujoji sąjunga siūlo atsisakyti šaukimo į privalomąją karo tarnybą ir apsiriboti profesionaliąja kariuomene. Vis dėlto išlaikomas nuoseklus kariuomenės profesionalizavimo principas.

³⁸ Novagrockienė J., Janušauskienė D., Kaminskaitė A., *Privalomosios tarnybos karių nuostatos*. Ataskaita, Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2002, p. 6–11.

³⁹ Biudžetas, http://www.kam.lt/index.php?ItemId=33308_05_08_2004.

⁴⁰ Gricius A., Paulauskas K., „Europos Sąjungos bendroji užsienio ir saugumo politika ir Lietuva“, žr.: *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2003*, Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2004, p. 95.

⁴¹ Interviu su partijų atstovais atliekant tyrimą „Lietuvos gyventojų požiūris į saugumą“, 2002 m. Apie tyrimą žr.: Novagrockienė J., Janušauskienė D., „Lietuvos gyventojų požiūris į saugumą“, žr.: *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2002*, Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2002, p. 277–298.

Nors „Gairėse“ suformuluoti uždaviniai įgyvendinami lėčiau nei numatyta, akivaizdu, kad dėl kariuomenės struktūros reformos, rengiantis vykdyti naujas misijas, keičiasi ir personalo sudėtis.

2.3. Kariuomenės misijos ir karių profesinės sudėties kaita

Ryškiausias pokytis ginkluotosiose pajėgose sietinas su jų vaidmens pasikeitimu –perėjimu nuo valstybės gynimo funkcijos prie dalyvavimo bendrose su NATO tarptautinėse operacijose ir kolektyvinio saugumo sistemoje. Tai reiškia, kad Lietuvos kariuomenė turi atsakyti ar bent laikyti antraeilu uždaviniu vėlyvųjų modernųjų ginkluotųjų pajėgų funkcinį imperatyvą – kariauti ir ginti nuo priešų tik savo valstybę. Todėl Lietuvos karys šiandien dažniau gina ar saugo kitų šalių gyventojus nei savo šalies piliečius. Be to, Lietuvos kariams dažniau tenka dalyvauti taikos operacijose, kur ne visada reikia kovinių kario savybių, labiau – bendravimo su vietos gyventojais, daugianacionalinių pajėgų kariais įgūdžių ir patirties, gebėjimo ne tiek ginti, kiek padėti. Tai išgyvena visos NATO šalių kariuomenės.

Naujų misijų atsiradimas siejamas su tam tikra kariuomenės ir kario profesijos identiteto krize. Šalia kovinių kario savybių turi būti ugdomi ir kiti gebėjimai. Misijose dalyvaujantis karys turi būti ne tik gelbėtojas – jis privalo žinoti tarptautinių organizacijų veiklos bei tarptautinės teisės principus, gebėti užmegzti ir palaikyti ryšius su vietos gyventojais, gerai mokėti užsienio kalbas.

Pavyzdžiui, JAV, siekdamos išlaikyti savo karių profesinius gebėjimus, labai greitai sukūrė naujas mokomąsias užduotis ir vadovėlius, kad pritaikytų patyrimą, įgytą dar šaltajam karui nesibaigus surengtose pirmosiose tarptautinėse operacijose. Jos žodyne atsirado naujas terminas – „kitokios nei karas operacijos“⁴².

Įdomu, kad daug Lietuvos karių, tarnaujančių taikos sąlygomis, priešingai, dalyvavimą tarptautinėse misijose laiko tikroju karišku gyvenimu, nes mano, kad jų metu kiekvienas gali ne tik pasitikrinti, ką moka ir gali, bet ir įgyti visiškai naujos patirties, išbandyti save⁴³. Norinčiųjų dalyvauti tarptautinėse operacijose skaičius paprastai viršija poreikį.

Moscose modelyje kovotoją moderniojoje ir postmoderniojoje epochoje keičia karys vadybininkas, karys mokslininkas, karys diplomatas. Akivaizdu, kad plečiantis kario profesijos riboms, keliami nauji karių parengties reikalavimai.

Personalo ugdymo sistema, rengiantis narystei Aljanse, buvo nuolat tobulinama. Vien 2000 m. duomenimis, 22 užsienio šalyse ilgalaikėse mokymo programose dalyvavo 1 000 karių ir civilių KAS darbuotojų⁴⁴. 1999–2000 m. įvairius kursus baigė 450 karių⁴⁵.

⁴² Moscos (išnaša 21), p. 17.

⁴³ Maslauskaitė A., Novagrockienė J., „Tarptautinėse misijose tarnaujančių karių socialinės ir psichologinės problemos“. Tarpinė ataskaita, Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2004.

⁴⁴ Profesinis tobulinimas, <http://www.kam.lt/index.php?ItemId=9475>, 10 07 2004.

⁴⁵ Ušackas V., *Q&A Report on Lithuania's Integration into NATO*. Washington, May 1, 2002, 5, http://www.ltembassyus.org/pdf/Q_+_A_Report_Lithuania_NATO_Hearing.pdf, 04 06 2004.

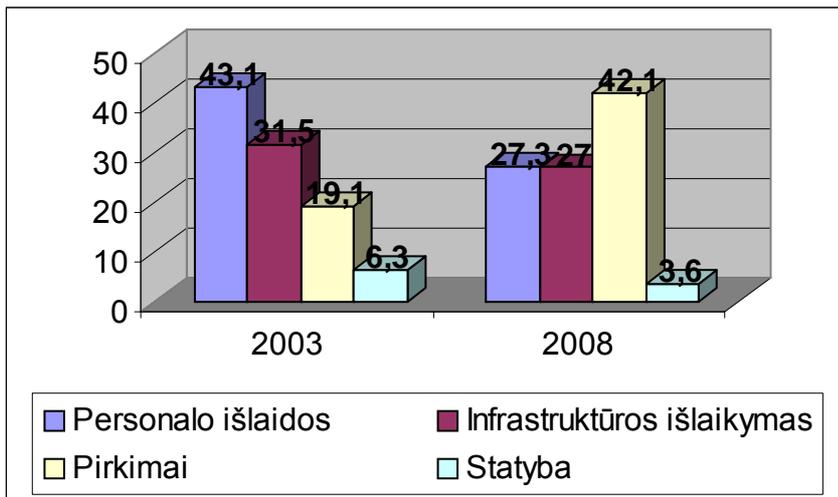
„Gairėse“ 2004–2009 m. numatyta peržiūrėti visų kategorijų karių rengimo programas, ypatingą dėmesį skirti vyresniųjų karininkų ir specialistų rengimui, toliau mokyti oficialių NATO kalbų, plėsti tarptautinį mokymo centrą Lietuvos karo akademijoje, dalyvauti tarptautinėse pratybose.

Nors sąvokos „karys mokslininkas“ ir „karys diplomatas“ dar neįsitvirtino karinėje retorikoje, terminas „karys mokslininkas“ sietinas su mokslinės veiklos pagrindus įsisavinusiais kariais, o ne su tyrėjais ar disertacijas rašančiais karininkais. Nuo 1994 m., Lietuvos karo akademijai suteikus aukštosios mokyklos statusą, joje rengiami karininkai įgyja ir specialųjį karinį, ir universitetinį išsilavinimą. Svarbu, kad daugiapakopė karininkų rengimo sistema, kai jie gali studijuoti kapitonų kursuose, baigti magistrantūros studijas, tobulintis Baltijos gynybos koledže, tarptautiniuose kursuose, sudaro sąlygas kariams ne tik įgyti žinių ir jas gilinti, bet ir plėsti akiratį.

Diplomatines funkcijas dažniau atlieka civiliai KAS darbuotojai nei kariškiai. Nors plečiasi karo atašė korpusas, kol kas tik 10 aukštųjų karininkų vykdo diplomatinę misiją atstovaudami Lietuvai. Taigi šiuo požiūriu Lietuva atsiduria kaip tarp *vėlyvosios moderniosios* ir *postmoderniosios* visuomenių.

2.4. Pagrindiniai biudžeto straipsniai

Kaip kontrolinį kintamąjį, vertinant pokyčius kariuomenėje, galima nagrinėti KAS išlaidų struktūros kaitą. Anot Moscoso, kaip buvo minėta, pagrindinė kariuomenės „po šaltojo karo“ biudžeto ypatybė – personalo išlaidų mažinimas ir ginkluotės pirkimo išlaidų didinimas.

1 pav. Planuojama krašto apsaugos sistemos išlaidų struktūra (proc.)⁴⁶

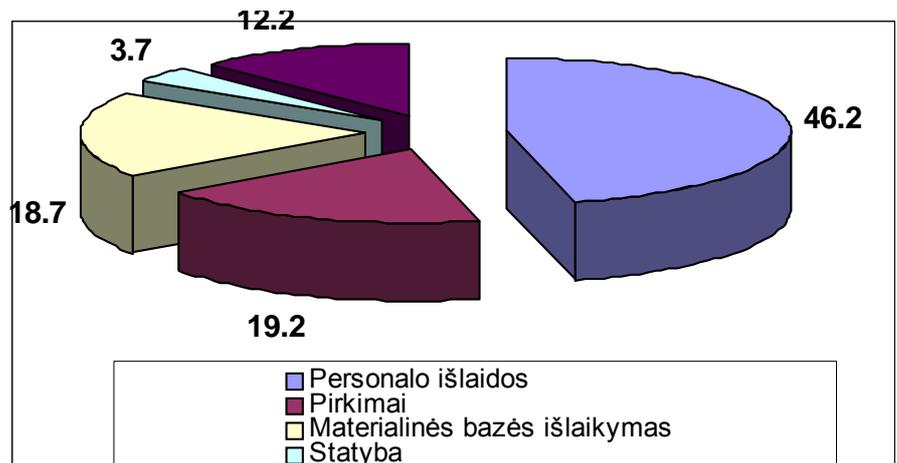
⁴⁶ K. Paulausko pranešimas, skaitytas Krašto apsaugos ministerijoje 2003 m. kovo 24 d.

Pagal 2004–2009 m. plėtros gaires numatyta, kad personalo išlaidos turi sudaryti ne daugiau kaip 50 proc. visų KAS išlaidų, išlaidos naujai ginkluotei, karinei įrangai ir technikai įsigyti bei turimai modernizuoti – ne mažiau kaip 25 proc., išlaidos infrastruktūrai išlaikyti – neviršyti 10 proc. visų KAS išlaidų. 1 pav. matyti, kad personalo išlaidas iki 2008 m. planuojama sumažinti beveik per pusę, o lėšas ginkluotei pirkti padidinti daugiau kaip du kartus⁴⁷.

2004 m. KAS biudžeto struktūra tik iš dalies patvirtina numatytas tendencijas (2 pav.). Personalui išlaikyti skiriamos lėšos neviršija 50 proc., bet pirkimams skirta 19,2 proc. visų KAS biudžeto lėšų. Ginkluotės pirkimas paprastai priskiriamas „investicijų“ kategorijai, todėl tai neatsispindi 2 pav. 2003 m. investicijoms ir ginkluotei įsigyti buvo skirta 23,6 proc. KAM biudžeto, 2004 m. – 22,9 proc.⁴⁸

Aptariant ginkluotės ir kitus pirkimo prioritetus, akivaizdu, kad planuojama realiai, atsižvelgiant į nedidelį šalies biudžetą ir reformos kryptis. Daugiausia dėmesio skiriama prieštankinei ir priešraketinei ginkluotei, transportui ir logistiniam aprūpinimui.

Sausumos pajėgas iki 2008 m. planuojama aprūpinti trumpojo nuotolio oro gynybos sistemomis, vidutinio ir ilgojo nuotolio prieštankinėmis sistemomis, lengvąja pėstininkų ginkluote, taktinio ryšio priemonėmis. Karinės oro pajėgos numato įsigyti vidutinio nuotolio oro erdvės stebėjimo sistemų, oro erdvės trumpojo nuotolio oro gynybos sistemą, stebėjimo ir kontrolės sistemos įrangą. Karinėse jūrų pajėgose turi būti atnaujinta teritorinės jūros ir išskirtinės ekonominės zonos stebėjimo sistemos įranga, didinami mininės kovos padalinių pajėgumai.

2 pav. Krašto apsaugos ministerijai skirtos lėšos⁴⁹

Kitaip tariant, biudžeto struktūros ir ginkluotės pirkimų išlaidų kitimas patvirtina postmodernizacijos tendenciją, nors reikia laiko, kad galima būtų padaryti galutinę išvadą.

⁴⁷ 2004 m. išlaidos krašto apsaugai, <http://www.kam.lt/index.php?ItemId=33308>, 06 12 2004.

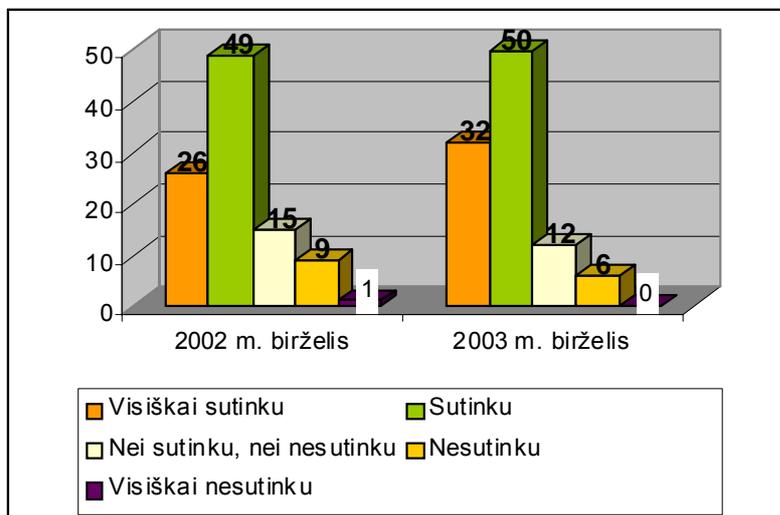
⁴⁸ *Ten pat.*

2.5. Visuomenės nuomonė apie Lietuvos kariuomenę

Teoriškai *postmodernioji* visuomenėje turėtų būti labiau indiferentiška arba net neigiamai nusistačiusi kariuomenės kaip struktūros, kuri nebereikalinga nesant akivaizdžios grėsmės ir brangiai kainuoja bei yra svetima, nes kariai siunčiami į kitas šalis, atžvilgiu. Tačiau Lietuvoje kariuomenė – viena iš institucijų, kurios reitingai yra aukščiausi.

Viena iš teigiamo kariuomenės vertinimo priežasčių yra sparti jos kaita ir gerėjantis įvaizdis. Šiandien Lietuvos kariuomenė vis mažiau primena sovietinę kariuomenę, kuri garsėjo nestatutiniais santykiais – vadinamąja „*dedovščina*“, betvarke ir korupcija. Be to, nemažai Lietuvos gyventojų ją laikė okupacine kariuomene, o tarnybą joje – ne pareigos Tėvynei vykdymu, o prievartine karo tarnyba.

Atliekant 2002 ir 2003 metų visuomenės apklausas, buvo prašoma, kad respondentai nurodytų, ar sutinka su teiginiu, kad dabartinė Lietuvos kariuomenė yra visiškai kitokia nei buvusi sovietinė. Per vienus metus sutinkančių ir visiškai sutinkančių su teiginiu, kad Lietuvos kariuomenė pasikeitė, apklaustų gyventojų padaugėjo nuo 75 iki 82 proc., o nesutinkančių sumažėjo nuo 9 iki 6,4 proc. (3 pav.). Neturėjusių nuomonės šiuo klausimu respondentų sumažėjo nuo 15 proc. 2002 m. iki 12 proc. 2003 m.

3 pav. Dabartinė Lietuvos kariuomenė yra visiškai kitokia nei buvusi sovietinė (proc.)

Lietuvos kariuomenės vertinimo pokyčių dinamika matyti 3 lentelėje. Lietuvos gyventojų požiūris į kariuomenę 2002–2004 m. buvo stabilus: labai teigiamai ir teigiamai ją vertino nuo 65 iki 68 proc. Lietuvos gyventojų.

Teigiamas požiūris į kariuomenę yra nulemtas istorinių ir kultūrinių veiksnių. Istoriskai žiūrint, dabartinė Lietuvos kariuomenė, palyginti su sovietine, yra sava. Jos atkūrimas susijęs su 1991 m. įvykiais, kai žmonės taikiai protestuodami

pasipriešino „omonininkų“ puolimui, o pirmieji savanoriai buvo pasirengę ginti Seimą. Vėliau ne mažai jų tapo žinomais Lietuvos karininkais.

3 lentelė. Lietuvos kariuomenės vertinimas 2002–2004 m.

Šaltinis: KAM užsakymu atliktų visuomenės nuomonės apklausų 2002–2004 m. ataskaitos. Apklausas atliko Lietuvos–Didžiosios Britanijos rinkos ir visuomenės nuomonės tyrimų kompanija „Baltijos tyrimai“.

Apibendrinant galima teigti, kad Lietuvos gyventojų nuomonė negali būti laikoma kariuomenės raidos link *postmoderniosios* kriterijumi dėl specifinių jos formavimosi sąlygų ir santykio su visuomene.

2.6. Žiniasklaida ir kariuomenė

Kariuomenės santykis su žiniasklaida yra daugialypis. Karinės institucijos paprastai siekia palaikyti gerus santykius su žurnalistais. Kita vertus, jos dėmesio kartais vengiama baiminantis dėl įvaizdžio, kai viešinamos *ad hoc* karinių struktūrų problemos.

Žiniasklaida Lietuvoje KAS atžvilgiu yra vidaus ir išorinė. Vidaus žiniasklaidai priskirtini visi KAS laikraščiai ir žurnalai: „Krašto apsauga“, „Karys“, „Kardas“, „Kariūnas“ ir kai kurių batalionų leidžiami laikraščiai. Ji atlieka ne tik visuomenės ir kariuomenės informavimo, švietimo, bet ir teigiamo kariuomenės įvaizdžio formavimo funkciją. Išorinė žiniasklaida veikia operatyviau (dienraščiai) ir labiau linkusi KAS ieškoti ne teigiamų, o neigiamų reiškinių. Taikos sąlygomis negalima jokia cenzūra, išskyrus KAS „savicenzūrą“.

Šaltojo karo metais žiniasklaida ir kariuomenė buvo tarsi viena komanda, nes karo korespondentai buvo kariai. Postmoderniojoje visuomenėje, kaip teigia Moscosas, galimas ir toks variantas, kai žurnalistai, turintys savų techninių galimybių, aplenkia karius ir greičiau bei tiksliau informuoja visuomenę apie įvykius viename ar kitame karštajame pasaulio taške, o vadai per CCN komercinę televiziją stebi, kas vyksta jų kontroliuojamoje veiksmų zonoje⁴⁹.

Lietuvoje karo korespondentų dar nedaug, informaciją apie įvykius iš karštųjų taškų dažniausia perduoda valstybinės ir komercinių televizijų žurnalistai. Galima teigti, kad žiniasklaida daro nedidelį poveikį visuomenės nuomonei.

⁴⁹ 2004 m. išlaidos krašto apsaugai, <http://www.kam.lt/index.php?ItemId=33308>, 06 12 2004.

⁵⁰ Moscos (išnaša 21), 21.

2.7. Moterys ir homoseksualai Lietuvos kariuomenėje

Moteryų integracija į gynybos sritį daugelyje NATO šalių prasidėjo gerokai anksčiau nei Lietuvoje. Moterų (karių) atsiranda stiprėjant feminizmo judėjimams. Tai yra ir Vakarų demokratinių valstybių vyriausybių lyčių politikos padarinys. Tačiau visiško moterų integravimo į kariuomenę procesas truko kelis dešimtmečius. Pavyzdžiui, Didžiojoje Britanijoje teisiškai moterų diskriminacija pradėta vertinti XX a. 7 dešimtmetyje, bet tik 9 dešimtmetyje moterys buvo visiškai integruotos į kariuomenę. Po šaltojo karo jos sudarė 7,9 proc. karininkų ir 5,4 proc. eilinių karių⁵¹.

Lietuvoje moterys KAS dirbo nuo pat jos įkūrimo, tačiau administravimo struktūrose. Šiuo metu moterys sudaro 52 proc. civilių darbuotojų, 10 proc. karių, iš viso – 16 proc. visų KAS darbuotojų⁵². Nuo 2000 m. studijuoti Lietuvos karo akademijoje kasmet priimama vidutiniškai po 9 merginas⁵³. Tačiau NATO šalių karinėse struktūrose tarnauja daugiau moterų ir jos yra visiškai integruotos į karines pajėgas. Vis dėlto pagal šį kriterijų nustatomi tam tikri poslinkiai leidžia kalbėti apie judėjimą link *postmoderniosios* kariuomenės.

Požiūris į homoseksualus Lietuvos kariuomenėje nulemtas visuomenės gana konservatyvaus jų vertinimo apskritai. Homoseksualai teoriškai turi galimybę rinktis alternatyviąją karo tarnybą, tačiau jie nėra registruojami, dažnai slepia savo tapatybę, nors kai kurie tarnauja kariuomenėje. Šiuo požiūriu padėtis gali keistis tik keičiantis visuomenės nuostatomis, todėl pagal šį kriterijų Lietuva labiau priskirtina *vėlyvosios moderniosios* visuomenės tipui.

Išvados

Įvairios demokratinių Vakarų valstybių kariuomenių empirinės studijos padėjo atskleisti naujas karinių struktūrų pokyčių tendencijas bei problemas, kurias C. C. Moscosas apibendrino sukūręs hipotetinių kariuomenės transformacijos iš moderniosios į postmoderniąją modelį. Išnagrinėjus Lietuvos kariuomenės raidos tendencijas pagal daugumą modelio kriterijų, galima teigti, kad jo kintamieji metodologiškai tinkami Lietuvos ginkluotųjų pajėgų pokyčiams tirti ir gali būti taikomi kitų pokomunistinių šalių analizei.

Lietuvos ginkluotosios pajėgos, vertinant jas KAS reformos kontekste, pagal daugumą parametrų transformuojasi į *postmoderniąją* kariuomenę. Tačiau kartu atsiskleidžia ir jos specifiniai, istorinių ir kultūrinių veiksnių nulemti bruožai.

Kaip ir kitose NATO valstybėse, pagrindiniai veiksniai, paskatinę peržiūrėti saugumo ir gynybos politiką ir reformuoti KAS, buvo išoriniai. Didžiausias postūmis, kad įvyktų Lietuvos saugumo ir gynybos politikos posūkis nuo teritorinės gynybos principo prie kolektyvinės gynybos, buvo narystė NATO. Pagrindinis tikslas – paversti šalies kariuomenę struktūrine (pagal žmogiškuosius išteklius ir ginkluotę)

⁵¹ Dandeker C., „The United Kingdom: The Overstretched Military“ in Moscos C. C., Williams J.A., Segal D. R., eds., *The Postmodern Military*, N.Y, Oxford: Oxford University Press, 2000, p. 40.

⁵² Moterys kariuomenėje, <http://www.kam.lt/index.php?ItemId=9473>, 14 06 2004.

⁵³ Merginos Karo akademijoje, http://www.lka.lt/lt/disp.php/lt_cadets/lt_cadets_female, 14 06 2004.

organizacija, atitinkančia NATO reikalavimus ir gebančia vykdyti naujas misijas, išskeltas pirmiausia atsižvelgiant į Aljanso poreikius. Todėl Lietuvos narystė NATO ir Europos Sąjungoje reiškia ir daugiau išsipareigojimų, ir didesnę saugumo ir užsienio politikos priklausomybę nuo šių organizacijų.

Lietuvos ginkluotųjų pajėgų transformaciją į *postmodernias* pajėgas patvirtina naujų kariuomenės misijų, struktūros ir kario profesijos kaita. Kariuomenės dalyvavimas tarptautinėse operacijose bei ginkluotės modernizavimas didina profesinės karo tarnybos Lietuvos krašto apsaugos sistemoje privalumus ir skatina mažinti šauktinių ir aktyviojo rezervo korpusą. Naujus pokyčius iliustruoja KAS biudžeto ir išigyjamos ginkluotės prioritetai, nors jie priklauso nuo ribotų išteklių.

Moterų skaičius (dalis) krašto apsaugos sistemoje taip pat rodo, kad kariuomenė transformuojasi į *postmoderniąją*. Tačiau visuomenėje vis dar vyrauja gana konservatyvios vertybės, pagal kurias karo tarnyba laikoma vyriška veikla. Todėl kariuomenės viduje kyla nemažai lyčių santykių problemų, kurios dar tik pradėtos tirti.

Homoseksualų integracija į kariuomenę, tikėtina, bus kur kas lėtesnė nei moterų dėl priešiško požiūrio į juos tiek visuomenėje, ir kariuomenėje.

Apibendrinant galima teigti, kad Lietuvos kariuomenė, kurią priskyrėme *vėlyvosios moderniosios kariuomenės*, gana sparčiai evoliucionuoja – tampa *postmoderniąja*, nors dar turi likusių ir *vėlyvosios moderniosios kariuomenės* bruožų.